

A CSÍKSZENTDOMOKOSI HARANGOZÁS ÉS ZÁSZLÓHASZNÁLAT A KÖZÖSSÉGI KULTUSZOK SZOLGÁLATÁBAN

Dolgozatunkban a székelyföldi Csíki-medence Csíkszentdomokos nevű településének templomi harangjait és zászlóit szeretnénk bemutatni, rámutatva e tárgyak vallási életben betöltött szerepére.

Csíkszentdomokos népének életében a mindennapok elválaszthatatlanok a vallásos élettől, a vallás, a szentek tisztelete átjárja, mozgatórugója a mindennapoknak. A római katolikus közösség életében fontos szerepet tölt be a falu közepén álló egyetlen⁴ templom. Nem csak térben középpontja a hatalmas kiterjedésű falunak, hanem a hozzá kapcsolódó szokásokkal szellemi értelemben is a falu közösségének középpontja, központja. Nem egyszerűen egy épület, hanem a vallásgyakorlat tere, együtt minden vallási szokás, esemény meghatározó pontja. A benne lévő tárgyak a vallási élet egyértelmű velejárói, így a zászlók és a harangok is. Innen indul a búcsús menet, itt történik a keresztlő, itt kötnek házasságot, néhány évtizede még a halottat is bevitték a templomba a temetőbe vitel során. Ezen események során kiemelt szerepe van mind a harangoknak, mind a templomi zászlóknak. A harangok hangja, a zászlók látványa újra és újra emlékezteti az embereket vallásuk megélésére, kultuszaik kifejezésére.

Dolgozatunkban Csíkszentdomokos közösségi kultuszgyakorlatának példáján szeretnénk rámutatni e két tárgy vallási életet és mindennapokat szervező funkcióira. Szeretnénk bemutatni, hogy a harang nemcsak szerkezetet ad a napnak, a hétnek, sőt az évnek is, hanem a tájékoztatás, híradás eszköze is. Minden megszólalásakor az egész közösség tudtára hoz valamit, nem véletlen a messzire eljutó hangereje. Vallási szerepe is jelentős, hiszen a liturgikus naptárhoz igazodva hívja a híveket templomba, illetve otthoni áhítatra. Ugyanez a helyzet a zászlók esetében is, itt is felfedezhetjük ezek szakrális és profán funkcióit. Jellemzően egy-egy közösséget jelképeznek, legyen szó falusi, vallási, vagy akár céhes közösségről. Célja éppen abban valósul meg, hogy egy másik búcsús menetet tájékoztassanak arról, hogy honnan érkeztek a zászló mögött felsorakozók. Ezt szolgálja például a zászló látványa, amely a harang hangjához hasonlóan, messziről is felismerhetővé és azonosíthatóvá tesz egy-egy csoportot. A zászlók képi ábrázolásai utalhatnak a szent helyi tiszteletére, áhítati formáira.

A vallási néprajzi kutatások nem gyakran foglalkoznak ezekkel a tárgyakkal. Leginkább történeti szempontból, vagy egy-egy szokás kellékeként, velejáróiként írnak róluk. Dolgozatunkban történeti bemutatásuk és leírásuk mellett szeretnénk a közösségi kultuszokban betöltött szerepükkel is foglalkozni. Így például a falu és a

---

⁴ A falu távol eső részein, „a végeken”, Sárosúton és Bánosban imaházak is működnek.

hívók közösségének legfontosabb kultuszgyakorlataihoz, a szentmisékhez, körmenetekhez, búcsúkhöz kapcsolódó funkcióikkal, a közösség által tisztelt szentek kultuszának e tárgyakban való visszatükröződésével, valamint a közösség mindennapi életének szakralizálásában játszott szerepükkel.

Közösségi kultusz alatt azt a nyilvános tiszteletadást⁵ értjük, amelyet egy közösség, azaz például egy falu népe, egy társulat tagjai, egy felekezet hívói – esetünkben Csíkszentdomokos katolikus közössége – együtt, egységként végez, a cselekvés során magára egyként tekint. Ide soroljuk a szentmisét, a búcsújárást, a körmeneteket és a temetést mint fő példákat. Ezek az események fogják alkotni a dolgozatunk vezérfonalát. Ilyen közösségi kultuszok szolgálatában áll mind a harangozás, mind a zászlóhasználat, amelyek magukban is olyan elemei a vallásos életnek, amelyek a közösségben nyerik el értelmüket. Esetünkben a közösségi kultusztárgy kifejezés azonban nem fedi le egészében a szerepkörüket, tárgyi mivoltuk mellett a használatukban, a hozzájuk fűződő szokásokban bontakozik ki teljességében funkciójuk.

A munkánkban bemutatásra kerülő eredményeink alapja az előszóban említett, 2018. augusztus 25. és szeptember 1. között végzett egyhetes, intenzív terepkutatás. A kutatás alatt félig strukturált interjúkat készítettünk, valamint leltárba vettük és leírtuk a zászlókat és harangokat.⁶ Összesen húsz interjút készítettünk zászlókészítőkkel, harangozókkal, ezek leszármazottaival, illetve olyanokkal, akik emlékeznek még a régi, máitól eltérő szokásokra is.

Csíkszentdomokos vallási élete

A falu Székelyföld úgynevezett „szentföldjeinek”⁷ egyikén fekvő település, ahol a lakosság a reformációt követően is megmaradt eredeti hite mellett. Felekezeti és etnikai homogenitását napjainkban is őrzi,⁸ máig aktívan gyakorolja vallási hagyományait, megüli az egyházi év ünnepeit. Őriz olyan liturgikus hagyományokat, amelyeket a Gyulafehérvári Egyházmegyében általánosan már nem gyakorolnak, mint például az adventi hajnali misék, a *roráték*, vagy a húsvéti szent három napon énekelt Jeremiás siralmi, a *lamentációk*. Találkozhatunk több olyan közösségi ájtatossággal – nagyobbíti keresztút, Szent Antal kilenced, különböző szentségimádási gyakorlatok –, amelyet nemcsak a templomban, hanem magánházaiknál is végeznek. Természetesen vannak olyan vallási hagyományok is –

---

⁵ DIÓS 2007. 531–534.

⁶ A leltár eredményeit a függelékben közöljük, táblázat és képek formájában.

⁷ Székely László három ilyen területet említ, a nyárádmenti, a csíki és a háromszéki „szentföldet”. SZÉKELY [1995]. 5. A gyulafehérvári egyházmegye ezek mellett még egy negyedik – Székelyudvarhelytől keletre és északra fekvő falvak – olyan szigetet is számon tart, ahol a reformáció után a lakosság katolikus maradt. LÉSTYÁN 1992. 26–27.

⁸ 2011-ben a falu lakossága 6110 fő volt, ebből 5908 fő (96,7%) római katolikusnak vallotta magát. Magyarak a lakosság 96,7 %-a tartotta magát, azaz 5906-an. Az adat forrása: <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/> hozzáférés: 2019. 12. 20.

például húsvéti határkerülés, Szent József kilenced, Keresztelő Szent János napi *álélzés*⁹ –, amit Székely László élő gyakorlatként leírt, de napjainkban már nincsenek életben. Újabban kialakult kultuszokkal is találkozhatunk, mint például a falu szülöttjének, Márton Áron püspöknek (1896–1980)¹⁰ a tiszteletével. Az egyházfő emlékének ápolása, személyiségének megismerése és népszerűsítése céljából, 2010-ben múzeum is létrejött a faluban.¹¹ A már életében szentként tisztelt püspöknek főleg betegségben kéri közbenjárását, ima kilencedek, litániák, rövid fohászok végzésével. Egyesekben megfogalmazódik az a remény is, hogy éppen szülőfalujában fog megtörténni az a csoda, aminek a segítségével boldoggá avatása megvalósul.

A vasárnapi misehallgatás jelenleg is általánosan fontos a falui lakóinak, amit a terepkutatás során személyesen is megtapasztalhattunk. Hétköznapiakon csak a plébániatemplomban, hétvégeken a falu távol eső részein, Sárosúton és Bánosban, a „végeken”, „széleken” kialakított imaházakban is tartanak misét.¹² Így hétköznapi általában két,¹³ vasárnap öt¹⁴ szentmisét végeznek. A misemondatásnak, ahogy korábban,¹⁵ napjainkban is nagy jelentőséget tulajdonítanak, egyénileg és közösségleg is végeztetik, legtöbb alkalommal a halottaikért, de az élőkért, valamint új élethelyzet, nehézségek kedvező alakulásáért is.

Az 1990-es évek eleje óta a faluban megtelepedett, Szent Ignác lelkiisége szerint élő segítőkővérek is hatással vannak a falu vallásos életére. A rendház Árpád-házi Szent Margit tiszteletére felszentelt kápolnája is egyik helyszíne az egyházközségben szerveződő vallási eseményeknek.¹⁶ A hitéletet több vallási társulat – Kolping Család, Skapuláré Társulat, Kamillianus Családok, Házas Hétvége, Élő Rózsafüzér

---

⁹ Ilyenkor zöld ágakból imasátrakat építettek a faluban, délelőtt ezekben fogadták az énekes-dramatikus jelenetüket előadó, "angyalozó" gyerekcsoportokat, este pedig ezekben imádkoztak. A szokásról lásd: SZÉKELY [1995]. 205–208.; BALÁZS 2012. 355–390.

¹⁰ Márton Áron püspök 1939–1980 között vezette a Gyulafehérvári Egyházmegyét. Püspöki feladatainak példaértékű ellátásáért, a történelem viharaiiban tanúsított helytállásáért, embertársaiért vállalt áldozathozatalaiért egyházmegyéje az 1989-es politikai változások után rögtön kezdeményezte szentté avatását.

¹¹ A múzeumnak külön honlapja is van, lásd: <http://www.martonaronmuzeum.ro/> hozzáférés: 2020. 01. 20.

¹² A lakóházakból kialakított imaházak működésére az egyházmegyei főhatóság 1970-ben adott engedélyt (49/1970). Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban GYFL). Csíkszeredai Gyűjtőlevéltár (a továbbiakban CSGYL). A csíkszentdomokosi plébánia iratai 1722–2007 (a továbbiakban 562). Plébániai iratok 1746–2001 (a továbbiakban 562/b). Segédletek. 2. doboz. b. kötet.

¹³ Hétfőn, szerdán és pénteken reggel két, kedden, csütörtökön és szombaton este egy misét tartanak.

¹⁴ Hármat a plébániatemplomban, egyet-egyet az imaházakban. Az utóbbi helyszíneken, mise helyett a segítőkővérek igeliturgiát is szoktak végezni.

¹⁵ A misemondatás gyakoriságát Székely László is megemlíti, röviden bemutatva, hogy azokat akkor milyen szándékkal végeztették. Lásd: SZÉKELY [1995]. 42–43.

¹⁶ Tevékenységükről lásd BALÁZS 2006. 220–221.; http://segitonoverek.info/?page_id=85 hozzáférés: 2020. 01. 25.

Társulat – működése színesíti. A legnagyobb múlttal¹⁷ és létszámmal¹⁸ a Rózsafüzér Társulat rendelkezik, amelynek napjainkban is több mint 40 csoportja van. Vezetőik máig fontos szerepet játszanak a faluközösség és az egyházi vezetők közötti kapcsolattartásban, valamint az emberi életfordulókhoz (születés, házasság, halál) kapcsolódó imádkozási alkalmak megszervezésében és lebonyolításában.

Csikszentdomokos életében ma is kiemelt jelentőségűek azok az egyházi ünnepek, amelyek liturgiájához körmenet, úgynevezett *kikerülés* kapcsolódik. Napjainkban Gyertyaszentelő Boldogasszony napján és virágvasárnap a templom körül, körmeneti kellékek nélkül tartják meg ezt a szertartást. A Szent Márk napjához kapcsolódó búzaszentelő körmenet alkalmával a határbeli búzatablák megáldása napjainkban mindig ugyanazon, a plébániatemplomtól a temető közelében állított határbeli keresztfigurali tartó útvonalon történik. Régebben a határ más égtájain fekvő keresztfákhoz is kivonultak. Székely László a napjainkig fennmaradt Szabók keresztfáját említi ilyen szakrális elemként.¹⁹ A búzaszentelés napja jelenleg egyben egy újabb keletű ünnep alkalmá is, ez a *szőlőselek vasárnapja*, amikor sok résztvevő népviseletbe öltözik. *Szétségi körmenet*et úrnapiján és nagyszombaton tartanak.²⁰ Ezek útvonala mindkét ünnepen ugyanaz, a falu központjában, a plébániatemplomtól a főútig tesznek meg egy körutat.

Csikszentdomokos vallási életében fontos szerepet játszanak a búcsúk, a falu közössége számos búcsújáráson vesz részt, lehetőségétől függően. Ezeken az eseményeken – a körmenetekhez hasonlóan – mind a zászlók, mind a harangok fontos szerepet töltenek be.

Magához a faluhoz is több búcsús alkalom kötődik. Elsőként a falu templombúcsúját említjük, amelyet Szent Domokos napján, augusztus 8-án tartanak. Erre az alkalomra a faluból elszármazottak közül is sokan hazatérnek. A felcsíki papság és a szomszédos egyházközösségek hívei is nagy számban képviseltetik magukat ezen az ünnepen, a közelebbi falvakból még a közelmúltban is gyalogosan, zászlóval érkeztek.

A falut ért természeti csapások következtében Pádai Szent Antal (június 13.), valamint Szent Illés napja (július 20.) a falu fogadott ünnepei. A két ünnep pontos keletkezési ideje nem ismert, a helybeliek nagy múltra visszatekintő hagyományként emlegetik. Az egyik alkalommal villámcsapás következtében elpusztult a falu Garados hegyén legelésző állatállományának jelentős része, a másik alkalommal nagy szárazság következtében tűzvész pusztított a falu egy részét, Alszeget. Nagyobb kultusza a Szent Antal napi fogadalomnak lett, a szerencsétlenség helyszínére kálvária is épült, ahol a szent ünnepén minden évben keresztutat végeznek.²¹ 2009-ben a 14 stáció – jelenleg kőből, korábban fából készült állomások – alkotta szakrális tér egy fából faragott Szent Antal szoborral bővült, amit egy

---

¹⁷ Egy 1902-ben készült egyházmegyei összeírás szerint már a 20. század elején működött a faluban, 220 taggal. GYÉL. Püspöki (Érseki) Hivatal iktatott iratai (1224) 1729–2000 (a továbbiakban I. 1/a). 1061. doboz. 23 csoport. 1803/1902.

¹⁸ 1996-ban a falu női lakosságának 50%-a volt rózsafüzér társulati tag. FÁBIÁN 2005. 418.

¹⁹ SZÉKELY [1995]. 237.

²⁰ Olyan körmenet, amelyben monstranciában, baldachin alatt az Oltáriszentséget is viszik.

²¹ A kultuszról részletesebben lásd FÁBIÁN 2018. 109–113.

csíkszentdomokosi férfi a szentnek tulajdonított meggyógyulásáért készített és ajándékozott az egyházközségnek.

1599-ben Csíkszentdomokos határában, Pásztorbükkben Báthori András (1563–1599) fejedelem gyilkosság áldozata lett.²² Az esemény feltételezett helyszínén emlékkeresztet, majd kápolnát is állítottak, az elsőt 1905–1906 között, a jelenlegit 2012-ben. Régebben Mindenszentekkor, az utóbbi időben október második vasárnapján ide jönnek bűnbánó zarándoklattal a falu lakói, hogy megemlékezzenek a fejedelem haláláról.²³

A harangok a vallási életben – történeti áttekintés

A harangok és a zászlók a középkor óta részei a vallási életnek és az egyházak felszerelésének. Községi kultuszok tárgyaiként az emberek életének közös pontjai, összetartó, rendszabályozó erői.²⁴ Mindkét tárgycsoport legfőbb tároló- és használati helye a templom volt. A harangok leggyakoribb előfordulási helye csak a 20. században lett egyértelműen a templomtorony, korábban a templomon kívüli elhelyezkedésük volt a jellemzőbb.

Legalapvetőbb funkciójuk az ókor óta a hang általi tájékoztatás, figyelemfelhívás a hangerő, a ritmus, a megszólaltatási mód, azaz húzás, ütés, félreverés segítségével. Szakrális szerepüket a középkorban nyerték el, ekkortól funkciójuk kiegészült a hívek istentiszteletre hívásával.²⁵

Az, hogy ez hogy történik, különbözően szabályozzák az egyes egyházak és felekezetek. A Nyugati egyházban elsőként Sabinianus pápa (604–606) rendelete fogalmazta meg a nappal négyszeri, éjjel háromszori harangozás által történő istentiszteletre hívást.²⁶ A Keleti egyházakban bő két évszázaddal később terjedt el a szokás, amely ahhoz az eseményhez köthető, amikor I. Orso velencei dózse Baszileiosz bizánci császárnak ajándékozott 12 bronz harangot 871-ben.

A felszentelt harangok használatára a 12. század óta kötelez a keresztény egyház.²⁷ Erre pontos egyházi szabályzat is létrejött, ami kitér a harangok hangjára, készítésére, a harangok szentelésére és megáldására, valamint a harangozási alkalmakra. A harangok számát nem határozták meg, de fontos volt, hogy a hangjuk

---

²² A bíboros, aki Báthori István lengyel király unokaöccse volt, hét hónapig volt Erdély fejedelem. 1599-ben a sellenbergi ütközetből menekülő kardinálist az ősi szabadságjogukban megsértett székelyek Csíkszentdomokos határában, Pásztorbükkben fogták el és fejezték le. Az esemény történelmi vonatkozásait és szakirodalmát lásd MAGYAR 2012. 54–65.; BALÁZS 2015b. 132–134.

²³ A Báthori-búcsúról részletesebben lásd MAGYAR 2012. 126–147.; BALÁZS 2015b.

²⁴ BARNA 2000. 130.

²⁵ Az ősegyházban ugyanis a híveket egyenként hívták az istentiszteletre. Később trombitaszó jelezte a szertartás kezdetét. A kolostorok kezdtek először csengettyűket használni, hogy jelt adjanak a felkelésre, imára és étkezésre. Ez szolgált a templomi gyakorlathoz is mintául. MIHÁLYFI 1933. 302–303.

²⁶ TAKÁCS 1998. 589–591.

²⁷ KÓSA – PALÁDI – HOPPÁL 1979. 468.

összhangban legyen, például C, D, E hangolásban, amelyet a harangöntő mesterrel kötött szerződésben kellett meghatározni.²⁸

A templomi harangok történetében kiemelten kell foglalkoznunk a harangszenteléssel, ami nagyon fontos szerepű. *Harangkeresztelésnek* nevezik, és azt a szertartást jelöli, amikor egy-egy szent vagy vértanú nevére megkeresztelik a harangot. Ez által a harang, a templom és a közösség is a védőszent virtuális birtokává válik. A harang nevét általában fel is tüntetik a külső oldalán.²⁹ Az első harangkeresztelés 968-ban történt, amikor XIII. János pápa a Keresztelő Szent János nevet adta a lateráni bazilika egy harangjának. Feltehetően ehhez kapcsolódóan terjedt el ez a liturgiai gyakorlat. A szenteléskor a harangot szentelt vízzel megmossák, kívülről betegek olajával, belülről pedig krizmával (szent olaj) rajzolnak rá keresztet, és megtömjénezik.³⁰ 1615-ben foglalták törvénybe, hogy a harangot nem szabad felhúzni a templomtoronyba, amíg meg nem szentelték.³¹ Megszentelni csak liturgikus célokat szolgáló harangokat lehet, profán célra, azaz városházára vagy kikötőbe legfeljebb a megáldást engedélyezik.

A templomi harangozás hagyományos alkalmainak is megvannak a vonatkozó egyházi előírásai. Így például a szentmise kezdetekor mindig harangozni kell, vasárnap és ünnepnapokon háromszor is, amelyeket *első-, második- és beharangozás*nak neveznek. Nagyobb ünnepek kezdetét, mint az advent és a nagybőjt, szintén harangozással jelzik. Harangoznak körmenetekkor az induló, az érkező és az elhaladó körmenetek számára is, valamint megyéspüspök fogadása alkalmával. Napjában háromszor, hajnalban, délben, valamint este az Úrangyala imádkozására is figyelmeztet a harang. Az egyházi törvénykönyv előírása szerint ezeken kívül a szentmise alatt az úrfelmutatáskor, a nagycsütörtöki és nagypénteki szentmise Glóriája alatt, illetve halálesetkor, temetéskor is harangozni kell. Régebben szokásban volt, hogy amikor az Oltáriszentséget beteghez vitték, vagy valaki haldoklott, illetve nagy vihar jött, akkor is harangozni kellett, azért hogy a híveket ezáltal is imára buzdítsák.³² Utóbbi előírás fogadtatása nem volt egységes, több helyen feledésbe merült, máshol egyenesen megtiltották a vihar elleni harangozást, hogy elejét vegyék az ezzel kapcsolatos hiedelmeknek.³³ A legváltozatosabb képet a halottra harangozás szokása mutatja, amely tájanként, de tájon belül, falunként is eltérő, és függ az adott templom harangjaitól és a helyi hagyománytól is. A

---

²⁸ A harangok elkészítése nehéz feladat, ezért külön mesterségnek számít. A mesternél a rendelő választhatott a kész harangokból, vagy rendelést adhatott le a saját igényei szerint. Ez esetben maga határozhatta meg a harang méretét, hangolását és a díszítést, feliratokat. Utóbbiak a 11–12. század során kezdtek elterjedni, a készítő és készítettő neve, a készítés éve, a harang neve, illetve szent szövegek kerültek a harangokra latin, később magyar nyelven. Díszítés jelenhetett meg a harang peremén és a test külső oldalán, ornamentális vagy szentet ábrázoló formában. Az öntés során készülhetett domború minta, utólag karcolással is megoldották. MIHÁLYFI 1933. 304.; BARNA 2000. 141.; PATAY 1977.

²⁹ BARNA 2000. 135–140.

³⁰ MIHÁLYFI 1933. 304.; B. HORVÁTH – TAKÁCS 1998. 596–597.

³¹ B. HORVÁTH – TAKÁCS 1998. 596–597.

³² Mihályfi Ákos 1933-as *A Nyilvános istentisztelet* című művében ezek az alkalmak még előírtként szerepelnek. MIHÁLYFI 1933. 305–306.

³³ TAKÁCS 1998. 589–591.

halálesetről hírt adó harangozás történhet a halál után közvetlenül, vagy az azt követő déli harangszó után. A halott neve, kora, vagyoni helyzete, a rokonok kívánsága, a helyi szokás, a halál neve is meghatározhatja ennek módját, hangzását, időtartamát, amely gyors hírül szolgál az értő fülek számára.

A kötelező alkalmak mellett tiltások is ismertek a harangozás kapcsán. Mihályfi Ákos 1933-as leírása szerint például világi célokra nem volt szabad meghúzni a harangokat, kivételt ez alól a szükséghelyzetek (tűzvész, árvíz, idegen katonai támadás), a jogszokások és a püspök által engedélyezett alkalmak képeztek csak.³⁴ Nem harangozhattak a nagyhét utolsó három napján sem, amikor az egyház gyászának szimbólumaként elnémulnak, *Rómába mennek* a harangok. Nagycsütörtök az utolsó vacsora, Jézus elfogásának napja, a húsvéti szent három nap első napja. Ezen a napon az esti ünnepélyes mise során a Glória megszólalását harangzúgás, csengőszó és orgonakiséret követi, majd a könyörgés kíséret nélküli népénnel ér véget. Ezt nevezi úgy a néphagyomány, hogy a harangok Rómába mennek. A jelenségre többféle magyarázat él a nép körében. Egyesek szerint Jézust mennek gyászolni, mások szerint Róma a világ szíve, ahonnan az egész Földre elhallatszik a harangok hangja. Ezzel összefüggésben néhány helyen a feltámadáskori harangozást Rómából vélik hallani.³⁵ Ezeken a napokon a *kereplő* látja el a harangok szerepét. Ez egy fából készült kattogó, csattogó hangot kiadó eszköz, amely a három szent napon a harangokat és a csengőket helyettesíti.³⁶

A harangozás itt vázolt rendjének kialakulása is több évszázados történet. A napi háromszori harangozás a legalapvetőbb forma, ez a hét napjától, az év időszakától, minden szertartástól független szokás. Ezek közül legkorábbi adat az esti, Úrangyala imádságra történő harangozásról van, ami egészen a 13. századig nyúlik vissza. A hajnali harangszó a 15. századból ered. E két harangozás időpontja évszakfüggő, a Nap járásával változik, a munka kezdetét és végét jelzi. A déli harangszó 1457 óta emlékeztet az 1456-os nándorfehérvári győzelemre III. Callistus pápa utasítása értelmében.³⁷

Végül a harangozás történeti vonatkozásai mellett, utalnunk kell a harangozással kapcsolatos folklór adatokra is. Több hiedelem is kapcsolódik hozzá, így például volt olyan elképzelés, hogy a boszorkányokat arról is fel lehet ismerni, hogy a déli harangszókor a seprővel birkóztak, viaskodtak vagy arról, hogy karácsonykor az éjféli mise idején csak a harangozás után mentek be a templomba (mert a néphit szerint odabent nem hallgathatták a harangszót). A halál előjelei között is említik a harangozást.³⁸ A harangok a mindennapi élet szerves részeként helyet kaptak szólásokban, a népköltészetben is. Ennek különleges megnyilvánulási formái a hangutánzó mondókák. Balladákban, népdalokban és imádságokban szintén megjelenik a harang, de találkozhatunk vele párválasztó jóslásokban is.³⁹

---

³⁴ MIHÁLYFI 1933. 302–309.

³⁵ DIÓS 2004. 486–488.

³⁶ DIÓS 2001. 548.

³⁷ BÁRTH 1990. 349–350.

³⁸ PALÁDI – KÓSA – HOPPÁL 1979. 468.

³⁹ BALÁZS 1982. 2.

A csíkszentdomokosi templom harangjai

Az egyházközség eddig ismert legkorábbi harangja 1659-ben készült.⁴⁰ A 28 forintba kerülő rézharangot Brassóban öntették.⁴¹ 1731-ben két felszentelt harang meglétét említik, egy két mázsás nagyharangét és egy másfél mázsás kisharangét.⁴² Az 1795–1802 között épült, a korábbinál jóval nagyobb méretű templomba új harangokat készítettek.⁴³ A régebbieknek nem ismert mi lett a sorsa, akár azok újraöntésével is készülhettek az újabbak. 1802-ben és 1807-ben⁴⁴ brassói, 1805-ben sepsiszentgyörgyi harangöntőkkel szerződtek. Az 1802-ben készült nagyharang a templom védőszentjével azonos Szent Domonkos, az 1807-ben öntött középső harang Szent Sándor pápa és vértanú, az 1805-ös kisharang Szent Mihály arkangyal titulust kapott. Az akkori harangállomány részét képezte egy 1806-ban vásárolt lélekharang is, amit a szentély fölött épült huszártoronyban helyeztek el.⁴⁵ A harangokat, az 1817-es vizitációja alkalmából, Rudnay Sándor püspök a templommal egyszerre szentelte fel. Az 1866-os egyházlátogatási jegyzőkönyvben egy olyan csengettűről is szó esik, amelyik a toronyórával összehangoltan működött,⁴⁶ segítve azt, hogy ne csak mutassa, hanem ütésekkel jelezze is az órát. Az 1906-ra felépült pásztorbükki kápolnába a rá következő évben három gyimesi házaspár adományozott két harangot.⁴⁷

A harangállományban nagy változást idézett elő az első világháború idején megvalósult, hadi célokat szolgáló rekvirálás. Az egyházmegye akkori püspöke, gróf Mailáth Gusztáv Károly az állami hatóságok nyomására 1915-ben elrendelte a fémtárgyak begyűjtését és ennek érdekében a harangok összeírását.⁴⁸ A felcsíki főesperesi hivatalba küldött csíkszentdomokosi kimutatás a templomban három, a pásztorbükki kápolnában két „nem régi”⁴⁹ harangot tüntetett fel.⁵⁰ Az 1916.

⁴⁰ BENKÓ 2002. 41.; VESZELY 1860. 148.

⁴¹ VESZELY 1860. 148.

⁴² KOVÁCS – KOVÁCS 2002. 124.

⁴³ A 19. század eleji vizitációs jegyzőkönyvek rendre mind megemlítik ezeket a harangokat. A leg részletesebb adatokat, ahogy Bálint Lajos, a falu egykori plébánosa is említi, az 1823-as közöl. Gyulafehérvári Érseki Levéltár (továbbiakban: GYÉL.) *Visitationes Canonicae*. Csíkszentdomokos. 1816[3]; 1823. 9–10.; 1831. 2–3.; BALÁZS 2006. 215.

⁴⁴ A Bálint Lajos adatai alapján összeállított egyházközség történetben tévesen 1804 szerepel. Vö. GYÉL. *Visitationes Canonicae*. Csíkszentdomokos. 1823. 9.; 1831. 2.; BALÁZS 2006. 215.

⁴⁵ GYÉL. *Visitationes Canonicae*. Csíkszentdomokos. 1823. 10.

⁴⁶ GYÉL. *Visitationes Canonicae*. Csíkszentdomokos. 1866. [2].

⁴⁷ Bálint Lajosnak, a falu egykori plébánosának adatait idézve Magyar Zoltán két házaspárt említ. A *Historia Domusban* azonban három házaspár neve van megörökítve: Tankó György Czifra és neje Antal Erzsébet; Tankó Imre Nákó és neje Tankó Teréz, Tankó János Nákó és neje Tankó Ilona. Vö. Csíkszentdomokosi Római Katolikus Plébánia. *Historia Domus*. 1907.; MAGYAR 2012. 133.

⁴⁸ TAMÁSI 2009. 57.

⁴⁹ Az akkori rangsorolás szerint az 1700 előtti, és főleg a középkori harangok számítottak „régieknek” és értékeseknek.

⁵⁰ GYFL CSGYL. A csíksomlyói plébánia iratai /1653/ 1739–2003. (a továbbiakban 561) Plébániai és főesperességi iratok 1762–2002 (a továbbiakban 561/b). 18. doboz. 197/1915.

augusztus 4-én bekövetkezett rekviráláskor az öt harangból egyet őrizhettek meg.⁵¹ Ez a Szent Domonkos harang volt, mivel még napjainkban is a harangállomány része. Az egyháztanács az 1922. július 9-i gyűlésén határozta el,⁵² hogy az „egyedül, árván kongó harang mellé” egy új harangot vásárol. E célból adománygyűjtést szerveztek a faluban és a begyűlt adományokból végül két harangot rendeltek. Ezeket még ugyanabban az évben megöntötték és használatba vették.⁵³ Az új harangok nem voltak hosszú életűek, a 240 kg-os 6-7, a 160 kg-os 34 évi használat után megrepedt, így 1956-ban az egyházközségi gondnokság úgy döntött, hogy ezek helyett új harangokat öntet.⁵⁴ A faluban ezúttal is gyűjtést szerveztek, a harangok 1957. januárjában el is készültek, felszentelésükre ugyanez év február 17-én került sor. A korábbi repedt harangokból öntött 440 kg-ost nagyharangként, Jézus Szent Szívének, a 184 kg-ost kisharangként, Szűz Mária Szeplőtelen Szívének a tiszteletére szentelték fel.⁵⁵ Középső harangként továbbra is az 1802-ben készült Szent Domonkost használták. Az új harangok azonban túl tompa hangúra sikerültek, egy kilométernél tovább nem hallatszottak, ezért 1984-ben úgy döntöttek megpróbálják a nagyobbikat egy „komoly, nagy harangra” cserélni.⁵⁶ Ezúttal a németországi Passau városának Caritas szervezete ajándékozott harangot az egyházközségnek.⁵⁷ A passau-i Perner harangöntődében készült, 1112 kg-os bronzharangot Alexandriai Szent Katalin tiszteletére szentelték fel 1987. december 13-án.⁵⁸ A Jézus Szíve harangot a marosfői egyházközségnek ajándékozták. Az új nagyharang sem volt hosszú életű, 2006-ban megrepedt. Újraöntése a helyiek anyagi támogatásával ugyanannál a harangöntő cégnél valósult meg. A korábbi harang titulussal, 2007. december 13-án szentelték fel.⁵⁹

Pásztorbükkön a 2012-ben emelt kápolnába Lázár Imre, székelyudvarhelyi harangöntő adományozott harangot. De mivel ott nem lett volna biztonságban, 2013-ban az akkor újonnan felavatott ravatalozó tornyában helyezték el.

⁵¹GYÉL. Püspöki Hivatal iktatott iratai. 1407. doboz.

⁵² GYFL CSGYL. 562. Tematikusan rendezett kötetek 1722–1998 (a továbbiakban 562/f). 3. doboz. b. kötet.

⁵³ Ennek bizonyítéka egy 1922. szeptember 4-én iktatott meghívó (317/1922), amelynek tárgya a harangok szerződéseinek és számláinak a megbeszélése volt. GYFL CSGYL. 562. Segédletek. 1746–1977. 1. doboz. d. kötet.

⁵⁴ Vö. GYFL CSGYL. 562. 562/b. 17. doboz. 11/1957.; GYFL CSGYL. 562. 562/f. 3. doboz. c. kötet.

⁵⁵ Vö. GYFL CSGYL. 562. 562/f. 3. doboz. c. kötet.

⁵⁶ GYFL CSGYL. 562. 562/b. 21. doboz. 162/1984.

⁵⁷ Vö. GYFL CSGYL. 562. Gazdasági iratok. 6. doboz. Haranggal kapcsolatos iratok 1984–1987.

⁵⁸ Vö. GYFL CSGYL. 562. 562/f. 3. doboz. g. kötet. 15.

⁵⁹ Csíkszentdomokosi Római Katolikus Plébánia. Historia Domus. 2007.

A harangozás szerepe a mindennapi vallásos életben

Az egyházközség harangozói

Habár napjainkban a harangok villamosítása miatt egyre inkább jelentőségét veszíti a több évszázadig megbecsült egyházi tisztség, Csíkszentdomokoson, és talán a székelgyházi egyházközségek többségében, még napjainkban is igénylik harangozó foglalkoztatását. A gyulafehérvári egyházmegyében sok helyen ugyanazon személy látta el a harangozói és a sekrestyés feladatokat. Csíkszentdomokoson írott forrásokkal is igazolható, hogy a 20. században mindvégig egy személyt töltötte be ezeket a tisztségeket. Habár a hivatalos iratokban a *harangozó-sekrestyés* megnevezés szerepel, a mindennapi szóhasználatban csak *harangozó*ként emlegetik őket. A harangozó az egyházközség alkalmazottja, feladatkörének ellátásáért fizetést és harangozói lakást kap, az ehhez tartozó földterületeket is használhatja. A jelentkezők közül az egyháztanács választja ki a megfelelő személyt a tisztség betöltésére. Jelenleg is összetett hatásköre van. A harangozás mellett feladata a templom és környéke, illetve a raktár és ravatalozó takarítása, rendben tartása, a kellékek előkészítése – a misékre, körmenetekre, búcsúkra, temetésekre –, a papok segítése a liturgiában és az ájtatosságokon, az oltárok gondozása, a ruhák, papi ingek, az oltárterítők mosása, vasalása, ünnepekkor a szent tér díszítése, a ministránsok felügyelete. Régebben ez még együtt járt a toronyóra gondozásával, karbantartásával, az orgona fűjtatásával, a beteghez gyalog menő pap kísérésével.⁶⁰

A tisztség betöltésére ugyan egy személyt alkalmaztak, de a feladatok ellátása a velük élő családtagokat is igénybe vette, a lelkiismeretes munkavégzésért az egész család felelősséggel tartozott. Hosszú ideig tartó harangozás esetén a szomszédság, a ministránsok segítségére is szükség volt. A 20. század folyamán Csíkszentdomokoson kilenc harangozó tevékenységére vonatkozóan sikerült adatokat gyűjteni.

1. Kristály G. Péter: ? 1918 ?
2. Szabó Gergely: 1928–1958
3. Szabó Gergelyné Zsuzsanna: 1958–1967
4. Máthé János: 1967–1973
5. Kurkó Gizella: 1973–1990
6. Bara Péter: 1990
7. Szakács László: 1990–1991
8. György Magdolna: 1992–2006
9. Kedves Magdolna: 2006–

A 20. század folyamán a legtöbb ideig – közel 40 évig – Szabó Gergely családja látta el harangozói feladatkört. Ő 30 évig, halála után felesége, Szabó Zsuzsanna 9 évig volt a falu harangozója. Nagy családjuk volt, 17 gyerekük született, 12 érte meg a felnőtt kort. Valószínűleg a nagyszámú utódnevelés is segítette, hogy ilyen sokáig tudták vállalni a nem egy embert igénylő szolgálatot. Szabó Gergely, ha szükség volt

---

⁶⁰ A harangozó alkalmazásakor általában írásban is rögzítették a jogait és kötelességeit.

rá, nemcsak harangozó és sekrestyés, hanem kántori feladatokat is ellátott.⁶¹ A második világháború végén, az orosz seregek előli meneküléskor sem hagyta cserben a szolgálat helyét, a templomot. Az egyháztanács 1945. december 16-i gyűlésén elismerésben részesült, mivel neki is köszönhetően a templom javai nem szenvedtek különösebb kárt. Népes családjával együtt azon Szabók leszármazottjai, akik a templom szentélye fölötti tetőszerkezetben elhelyezett csengettyűt a templomnak ajándékozták. Csíkszentdomokoson ezért mind a mai napig a Szabók kiváltsága, hogy elhunytjaikért megszólaltathassák a lélekharangot.

Csíkszentdomokoson is előfordult, hogy „a köteleket, nem volt, aki meghúzza”, így többen is rövid időre önként elvállalták a harangozást, mivel nem tudták elfogadni, hogy a falu harangszó nélkül maradjon. Olyan is megtörtént, hogy nyolc napig nem szólt a harang a faluban, ekkor a faluból valaki nagy szégyennek érezve, hogy Felcsík legnagyobb falujában elnémultak a harangok, három hónapra elvállalta a feladatot, amíg találnak „rendes” harangozót, végül több mint egy évtizedig őt alkalmazták erre a szolgálatra.

A harangozás rendje és alkalmai

A falu korábbi, változatos harangozási szabályrendszerét,⁶² valamint a harangozási technikák árnyalt kifejezőmódját részben napjainkig megőrizte. Azonban ez nem egy helyi sajátosság, hasonló harangozási gyakorlatokat más székelyföldi településeken is megfigyeltek.⁶³ A harangozási technikákra is többnyire ugyanazokat a kifejezéseket használták, csak hangzásukban és időtartamukban tértek el egymástól, mivel más-más harangállománnyal rendelkeztek.

Csíkszentdomokoson napjainkban is szokásban van a napi háromszori, a hajnali, a déli és az esti harangozás, ami hétköznapiakon a középső, vasárnapokon és ünnepeken, valamint szombat este és ünnepek előestéjén a nagyharanggal történik. A harangozás egyszeri, megállás nélküli időtartamára már kevesen használják a *vers*⁶⁴ szót, jelentéstartalmával is már kevesen vannak tisztában. Ez az időtartam jelenleg 2,5 perc, korábban 3⁶⁵, illetve 5 percig tartott. Domokoson, más falvakhoz hasonlóan, régebben két-három verset húztak általában egymás után, nem csak egyet, mint most, így jóval több ideig tartott a legegyszerűbb harangjáték is. A hajnali harangszó napjainkban 6 órakor, az esti pedig az őszi, illetve a tavaszi időszámítás függvényében 6, illetve 8 órakor csendül fel. A harangok egy másik feladata a misékhez kapcsolódik, így a misék rendje is befolyásolja, hogy mikor kell meghúzni a kötelüket. Misék előtt kétszer *bívogat* a harang. Először, egy órával a

---

⁶¹ Az egyháztanács 1945. július 29-i ülésén merül fel megoldandó problémaként a kántori állás betöltése, amit három éve a harangozó végzett. GYFL CSGYL. 562. 562/f. 3. doboz. c. kötet.

⁶² Terepkutatásunk idején a függelékben közölt harangozási szabályrend volt kifüggesztve a templomban, ugyan ez már egy régebbi rendelkezés, kis kivételekkel napjainkban is ezt követik.

⁶³ ULLMANN 1980.; BÁRTH 2006. 78–82.

⁶⁴ ULLMANN 1980. 133.

⁶⁵ A függelékben mellékelt harangozási rendben is ez az időtartam van feltüntetve.

mise kezdete előtt, hétköznaponként a középső, vasárnap és ünnepnapokon a nagyharang hangjával. Másodszor fél órával a mise kezdése előtt szólal meg, hétköznap a kicsi, vásár- és ünnepnapokon a középső harang. A mise kezdetekor *beharangoznak*, ekkor egyszerre szólal meg mindhárom harang. A mise alatti Úrfelmutatásra csak a vasárnapi nagymisén szólal meg a nagyharang. Ilyenkor úgy mondják, *áldozatra* harangoznak. Ünnepek alkalmával a vasárnapi rend van érvényben. Húsvétkor a harangok *Rómába mennek*, ezért nagycsütörtöktől a feltámadási szertartásig felkötik a harangok köteleit, ez idő alatt a *kelep* tölti be a harang általános híradó szerepét. Ennek hangja azonban csak a templomhoz közeli lakókhoz jut el. Nagycsütörtökön, mielőtt a harangok elnémulnának, valamint nagyszombaton mikor a harangok újra megszólalnak, nemcsak a három harang, hanem ezekkel egyszerre a Szabók csengettyűje is felcsendül.

A halálesethez kapcsolódó harangozásnak is külön szabályrendszere van. A déli harangszó után húzzák a halottért a harangot. A halálhír közlése a faluközösséggel, a korábbi megfigyelésekhez⁶⁶ hasonlóan most is elsődlegesen a harangozással történik. Első nap a déli harangszót követően *szaggatnak*. Ha férfi a halott, a nagy haranggal kezdenek, a középsővel folytatják, újra a nagyot, majd az egészet *összehúzzák*, vagyis egyszerre kondítják mind a három harangot. Ha női halotról van szó, fordított a sorrend, a középsővel kezdenek, a naggyal folytatják, újra a középsőt, és a végén itt is összehúzzák. Ha gyerek halott van, ezt is jelzi a harangszó, kicsi-közepes-kicsi a sorrend, majd összehúzás. Hasonlóan más székelyföldi településekhez,⁶⁷ itt is azt tartják gyermeknek, aki még nem volt elsőáldozó. Ha a Szabó családból hal meg valaki, ahogy már a fentiekben is említettük, akkor a halálhírt elsőként a Szabók csengettyűjével jelzik. Abban az esetben, ha a haláleset a falun kívül történt, a holttest hazahozatalakor is szoktak harangozni. Ilyenkor összehúzzák a harangokat, mindaddig, amíg a holttesttel a falu határától a ravatalozóig érnek. A régi öregek úgy tanították, hogy azért kell ilyenkor harangozni, hogy a jég ne verje el a falut, mivel régebben, aki a falun kívül halt meg, más székelyföldi településhez hasonlóan „beszenteletlen” halottnak számított.⁶⁸ A halál utáni második napon a déli harangszó után már nem szaggatnak, csak összehúzzák a három harangot. Általában a halál utáni harmadik napon temetik el az elhunytat, aznap is összehúzzák, majd jelzik az eltemetendő személy nemét, naggyal a férfi, középsővel a női halottat. Az öngyilkosokért nem harangoznak. A halottakért Mindenszentekkor is harangoznak, ilyenkor a szokásosnál több ideig egyszerre szólaltatják meg a három harangot és a csengettyűt, közben meg-megállva egy kis ideig. Búcsúk, körmenetek alkalmával is összehúzzák a harangokat, amikor a menet elhagyja a templomot, valamint oda visszaér.

A mindennapi életben is fontos szerepe van a harangjátéknak. Csíkszentdomokos hatalmas kiterjedésű falu, egyetlen templommal a közepén. A templom közelében lakók jól, tisztán hallják a harangszót, meg is tudják különböztetni a három szólamot egymástól. A külső területen, az úgymond „végeken” élők azonban – ami több kilométeres távolságot jelent – általában nem

---

⁶⁶ BALÁZS 2015a. 152.

⁶⁷ ULLMANN 1980. 133.

⁶⁸ ULLMANN 1980. 134.

hallják meg a harangok kongását. Amikor ez mégis megtörténik, vannak, akik számára ez az időváltozást jelzi. Ilyen esetekben a szomszédos falvak, Csíkszenttamás és Csíkkarcfalva harangjai is hallatszódhatnak.

Jelző, figyelmeztető szerepe is van a harangoknak. Az úgynevezett *nagyidő elejébe* a vihar elvonulásaért harangoznak. Úgy tartják, hogy a harangok hangja az ágyúk dördüléséhez hasonlóan eloszlatja a felhőket, így a kitartó harangozás eredménye lehet, ha a vihar elkerüli a falut. Ahogy a helyiek otthonukban, a harangozó is meggyújtja a gyertyát az oltáron, amíg harangoznak, addig végig ég. A helyiek elmondása szerint a falu egyik harangozója olyan sikeresen végezte ezt a feladatot, hogy többször is egészen Gyimesig űzte a felhőket, így az ottaniak azt üzenték neki, hogy ájtöjnek és megverik ezért.

Nagyobb szerencsétlenség, tűz, árvíz esetén a nagyharangot *félreverik*. A harangtoronyba mennek, az ütőt a lefogott nagyharang palástjához ütik, vagy letről a kötél rángatásával próbálják elérni ugyanezt.

A harang hangjából jóslni is lehet. Amikor úgymond *visszaszól*, mély zúgása van, rázkódik, és jó sokáig hallatszik a hangja a kondulás után, akkor jelzi, hogy halott lesz a faluban. Van, aki ezt a nagyharang sírásának nevezi, és egyesek úgy tartják, ez férfi halottat jelez. Más vélekedés szerint akkor sír a harang, amikor olyan valaki hal meg, akinek az elvesztése többek számára nagyon fájdalmas.

A zászlók a vallási életben – történeti kitekintés

A zászlók eredetileg háborús tábori jelvények voltak. Már igen korán bekerültek a templomokba is, mivel az egyház mindig is törekedett arra, hogy liturgiája szimbólumokban minél gazdagabb legyen.⁶⁹ Ezeknek az első templomi zászlóknak a *kendő* része (a rúdon függő textilanyag) egyes kutatók szerint egészen a Karoling-korig kizárólag díszítésül szolgált, mérete a díszítés fejlődésével változott.⁷⁰ Miután megkezdődött a liturgikus ruhadarabok hímzése a kendő rész is megnagyobbodott, és felületét különféle szentek ábrázolásával díszítették, gazdagon ellátva aranyrojtokkal. Hordozásukat egy kereszttartó rúd segítette, már csak azért is, mert a 15-16. századtól kezdve a képhímzés elterjedésével a templomi zászlók felületeit gazdag figurális ábrázolásokkal díszítették, és méretük jelentősen megnőtt. Külön zászlóvivőket kellett alkalmazni a körmeneteken. A 17. századig a zászlók díszítésének gazdagodása, már-már túlburjánzása volt megfigyelhető. Ezt követően – átmeneti jelleggel – az olajfestés alkalmazása vált általánossá, majd visszatért a hímzés.⁷¹ Különösen azokban a falvakban születtek szép hímzett lobogók, amelyek ismertek voltak népművészetükről.⁷² Napjainkban hímzéssel, rátétes díszítéssel, vagy előre elkészített szentkép applikációjával készülnek a zászlók.

A zászlóábrázolások mindig szorosan összefüggtek a helyi szent-kultusszal, az adott régiókban működő szerzetesrendek, kegyurak hatásával. Ennek megfelelően

---

⁶⁹ TOMISA 1998a. 37.

⁷⁰ TOMISA 1998b. 259.

⁷¹ TOMISA 1998b. 260.

⁷² BÁRTH 1990. 346.

tájként és koronként eltérőek voltak a kedvelt ábrázolás típusok. Ahol például a Mária-kultusz volt meghatározó, ott a Mária ábrázolások lettek a leggyakoribbak. Ahol céhek és konfraternitások működtek, ott nyilvánvalóan a céh-patrónust ábrázoló zászlókkal találkozunk.⁷³ Gyakori volt a templompatrónus ábrázolása is, és a 19. században váltak népszerűvé a Jézus Szíve, Mária Szíve, és Páduai Szent Antal ábrázolások.⁷⁴ „A zászlóra varrt, festett, vagy az utóbbi évtizedekben inkább csak fényképszerűen ráhelyezett templomi patrónus, vagy a társulatok védőszentje egyben a közösség „szakrális” védelmét szolgálta.”⁷⁵

A harangokhoz hasonlóan a zászlókat is felszentelték, jóllehet ilyen liturgikus gyakorlatról, csak az 1920-as, 1930-as évektől vannak adataink, de mivel ezeket a zászlókat szentelménynek tartották, minden bizonnyal előtte is rendszeresen történhettek hasonló szertartások.⁷⁶ A szenteléseket általában az anyaszentegyházban tartották, még abban az esetben is, ha aztán a zászló a templom valamelyik filiájába került.⁷⁷

A zászlók egyik fő funkciója az, hogy a templomok tereibe kitéve a vallásos áhítatot növeljék. Általában a szentély két oldalára helyezik őket, de bárhol másutt is díszíthetik a belső teret.⁷⁸ Patrónus ábrázolásaik az egyházközség oltalmát biztosítják.⁷⁹ Használatuk a templomon kívül is jelentős volt – néhol még ma is az – a vallásos népeletben. Egykor jelképezte az egy céhhez tartozókat, de a vallási társulatoknak, falu- és plébániaközösségeknek napjainkig fontos jelvénye. Ezt vitték az egyházi körmeneteken, és ezzel indultak a búcsújáróhelyekre is.

A búcsújáráson általában közvetlenül a kereszttel vitték és viszik még ma is. A kereszttel a bűnbánat és a vezeklés jele, a zászló pedig az öröme és a diadalé.⁸⁰ A búcsús nép a kegyhelyhez érkezve, általában az előénekekkel, és a zászlóvivőkkel együtt járul oda Mária képéhez vagy szobrához, és így köszönti őt. Majd a zászlót a templom külső falához támasztják. Elinduláskor ugyancsak ünnepélyes aktus része a zászló: a búcsúvezető előénekes a zászlótartók kíséretében odaáll a kegykép elé, és elénekli a búcsúzóéneket, utána a zászlókat meghajtják, s távoznak.⁸¹ Székely László írja le, hogy Gyergyóremetén két falu búcsús menetének találkozásakor a lovasok zászlóhajrával köszöntötték egymást,⁸² valamint, hogy a csíksomlyói búcsúba tartók az út menti keresztek előtt is megálltak, és meghajtották zászlóikat.⁸³

A búcsúalkalmak mellett a temetéseken is szerepet kaptak a zászlók. Tomisa Ilona szerint ennek okát a zászló győzelmi jelentésében, feltámadásra utaló szimbolikájában kell keresni. A feltámadt Krisztus a halál fölötti diadalának

---

⁷³ TOMISA 1998a. 68.

⁷⁴ TOMISA 1991. 336.

⁷⁵ TOMISA 1998a. 55.

⁷⁶ TOMISA 1993. 273.

⁷⁷ TOMISA 1998a. 53.

⁷⁸ DIÓS 2008. 829–830.

⁷⁹ TOMISA 1998a. 55.

⁸⁰ TOMISA 1998a. 58.

⁸¹ TOMISA 1998a. 59.

⁸² SZÉKELY [1995]. 44.

⁸³ SZÉKELY 1943. 21.

jelvényeként fehér zászlót tűzött keresztjére.⁸⁴ Itt kell kiemelnünk, hogy Erdélyben sokáig élt a temetési zászlókészítés szokása. Leginkább gyermekek, fiatal lányok és legények halálakor készítettek ilyen zászlókat. Ez egyszerűbb esetben egy rövidebb, 1-2 méteres zászlórúdból és négyszögű léckeretből állt, amelyre a család legszebb szőttesét szegezték.⁸⁵ A társulatoknak is volt külön temetési zászlója.⁸⁶

A lobogókat és a zászlókat a kezdeti időkben – de van, ahol még napjainkban is – használaton kívüli állapotban nagyrészt a templomtérben tartották. Rúdjukat a padokhoz erősített pántokba dugták, úgy álltak a padok között. Olykor szalagokkal és virágokkal is díszítették őket. Visszaszorulásuk azonban folyamatos. A templomtérből kikerülve a sekrestyében vagy félreeső benyílókban a falhoz támasztva őrzik őket.⁸⁷ Manapság van, hogy teljesen kikerülnek a használatból.

A csíkszentdomokosi zászlók

A néprajzi szakirodalomban a zászlókra használt terminológia nem egységes. Jelen tanulmányban különböző értelemben használjuk a zászló és a lobogó kifejezéseket. Zászló megnevezéssel illetjük a tulajdonképpeni *keresztzászló*kat, vagyis a kereszt alakú rúddal rendelkező tárgyakat, amelyeknek vízszintes rúdjára rögzül a zászlóanyag.⁸⁸ Az egyházi és a népi névhasználatban *kereszt*ként is emlegetik ezeket. *Lobogók*nak tekintjük azokat a tárgyakat, amelyek egy függőleges rúdra erősített zászlóanyaggal rendelkeznek.

Csíkszentdomokos zászló készletének jelentős részét a templom melletti raktárban tárolják. Emellett a használatban levő két temetési zászló a ravatalozóban, a Skapuláré Társulat zászlója és a Kolping Család közösségének lobogója a tagoknál található. Összesen 21 zászlót és 18 lobogót leltároztunk fel, amelyekből napjainkban csak 10 zászló – a teljes készlet 26%-a – van használatban,⁸⁹ gyalogos zarándoklatok, körmenetek és temetések alkalmával. A lobogókat jelenleg egyáltalán nem használják.

A készített kilétét 24 tárgynál sikerült tisztázni, ezek közül 18 (75%) esetben a faluban működő vallási közösség valamelyikéhez köthető a kezdeményezés. Több esetben is a rózsafüzér csoportok indítványozták ezeket, fedezve a munkálatok költségeit is, inkább az egyházközségi zászlókészlet felújításának, mintsem a társulati hovatartozásuk kifejezésének a szándékával. A közösségi kezdeményezések mellett egyéni indíttatásokkal is találkozunk. A 39 leltárba vett tárgyat három készítési korszakba soroltuk:⁹⁰ 1948 előttiak (5 db), 1949–1990 közöttiek (9 db), 1990

---

⁸⁴ TOMISA 1998a. 65.

⁸⁵ TOMISA 1998a. 61.

⁸⁶ TOMISA 1998a. 63.

⁸⁷ BÁRTH 1990. 345.

⁸⁸ PANDULA 2010. 512–519.

⁸⁹ A zászlókról készült teljes leltárt a függelékben közöljük, feltüntetve azt is melyek vannak ma használatban.

⁹⁰ A készítés ideje nyolc esetben egyáltalán nem ismert, 15-nél pontosan, 12-nél hozzávetőlegesen, korszakhatárokhoz köthetően volt megállapítható. Négynél pedig a

utániak (17 db). Ez a korszakolás egyértelműen jelzi, hogy a zászlók készíttetése még az utóbbi évtizedekben is élő gyakorlat a faluban. Az adatközlőkkel való beszélgetésekből az derült ki, hogy a hívek fontosnak tartják őket és rendezett külsejüket, hiszen – igaz csökkenő mértékben – máig használatban vannak.

A visszaemlékezések alapján a zászlók és lobogók többnyire a faluban készültek, varrónő segítségével, vagy akár saját kezűleg. De a megrendelés hivatásos zászlókészítőknél is előfordult.⁹¹ A készletben egyházközségi (1 db), Márton Áron (1 db), társulati (3 db), temetési (6 db), búcsús meg körmeneti (7 db), valamint ismeretlen rendeltetésű (1 db) zászlókkal is találkozunk. Társulati zászlót a ferences harmadik rendi közösség, a skapuláré és a kamilliánus csoport készíttetett. A halotti zászlók között olyannal is találkozunk, amelyet elhunytja számára a család készíttetett. A felleltározott lobogók mind párosával készültek. A zászlókon Jézus Szíve, Mária Szíve, Páduai Szent Antal, Szent Ferenc, Szent Imre, Árpád-házi Szent Erzsébet, Kármelhegyi Boldogasszony, Szepőlтелен Fogantatott Mária ábrázolásokkal találkozunk. Érdekes a templom védőszentjét, Szent Domonkost ezeken a tárgyakon egyáltalán nem, a templomban is csak két kisméretű alkotáson – főoltár oromzati képe és az oldalbejárat oromzati fülkéjében levő szobor – lehet felfedezni, így nem sok olyan jel van, ami utalna a szent különösebb tiszteletére. Az imaéletből vett példákkal sem tudjuk erősíteni ezt. Esetleg az 1802-ben készült harang Szent Domonkos titulusa sejtethet egy korábbi, 18. század végi, 19. század eleji tiszteletet, ami napjainkra elhalványult. A ferences szentek ábrázolásainak megjelenése magyarázható a területen több évszázad óta fennálló és a mai napig tartó erőteljes ferences lelkeség jelenlétével. Emellett Páduai Szent Antal napja a falu fogadott ünnepe is, ez is magyarázatot ad a zászlón való megjelenítésre. Az általunk vizsgált tárgyakon legerőteljesebben a Jézus Szíve tisztelet tükröződik, ami azt sejteti, hogy a század elején kibontakozó erőteljes Jézus Szíve kultusz⁹² valamilyen mértékben napjainkig fennmaradt.

Ottlétünk alatt a használatban lévő zászlók történetéhez sikerült leginkább adatokat gyűjteni. Így a továbbiakban három búcsús és egyben körmeneti zászló – Páduai Szent Antal, Jézus Szíve, Mária Szíve, Szent Imre és Árpád-házi Szent Erzsébet ábrázolásokkal díszítettek –, valamint az egyházközség zászlajának bemutatásával foglalkozunk.

---

datáltakhoz hasonló ismertetőjegyek (például anyag, díszítés) alapján feltételeztük, hogy azokkal egyszerre készültek.

⁹¹ A falu ferences harmadik rendi közössége 1946-ban szatmári nővérekkel hímezte a zászlaját. A költségek fedezésére betanulták és előadták a Plébános titka című színművet. *Szent Ferenc Hírnöke* 41. 1947. január–március. 14.

⁹² A kultusz terjesztője a századelőn Lukács Vilmos plébános volt, akinek köszönhetően 1902-ben, az 1899-ben alapított Jézus Szíve Társulatnak jóval több, 505 tagja volt, mint a régebbi múlttal rendelkező Rózsafüzér Társulatnak, amelynek 220 taggal rendelkezett. GYÉL. I. 1/a. 1061. doboz. 23 csoport. 1803/1902.

Szent Antal zászló

A Páduai Szent Antal ábrázolásával díszített zászlót, 1993-ban készítette Albert András és felesége, Mákszem Julianna, mivel akkor a falunak még nem volt, külön a szentet ábrázoló ilyen fajta jelképe. Saját buzgóságból ajánlották fel adományukat, hálaiból Szent Antalnak, emellett kifejezésre juttatva az 1988 és 1996 között a faluban szolgáló Antal keresztnévű plébánosuk – Horváth Antal (1932–1996) – iránti tiszteletüket is. A helyben megvásárolt piros gyapjuszövetet, amiből a zászlót varrták, fehér rojtokkal, bojtokkal és a Szent Antal övét szimbolizáló fehér zsinórral díszítették. A zászló visszahajtásában – jelenleg nem látható helyen – a névjegyüket is megörökítették. A képet egy falubeli ismerősük festette meg, egy általuk adott szentkép alapján, amelyen Szent Antal a kis Jézust tartja. A zászló tartórúdját is a férj készítette, aki korábban asztalos volt.

Jézus Szíve, Mária Szíve és a nagy búcsús, körmeneti zászló

Ez a három zászló (két egyes *kereszt* és egy hármask *kereszt*) nemrégiben lett átalakítva, mivel a korábbiak már annyira elhasználódtak, hogy a helyiek időszerűnek érezték felújításukat. Nem ismert, hogy a régi zászlók maguk mikor készültek, azonban vászonra festett képeiket, szignálásuk – „Herzeg 1937” – alapján 1937-ben festették. Készítője valószínűleg Herczeg Ferenc, marosvásárhelyi festő lehetett, aki a 20. század első felében több székelyföldi templombelsőt is kifestett.⁹³ 2015-ben a felújítást elsősorban a Kalamár család kezdeményezte, vállalva az önkéntes kivitelezést is. A hozzávalók megvásárlására a Templom utcai rózsafüzér társulat – amelynek a családból többen is tagjai – gyűjtött pénzt. Eleinte a régi szentképek restaurálását tervezték, azonban rossz állapotuk miatt ennek költsége nagyon sok lett volna. Ezért úgy döntöttek, hogy a kisebb zászlókra saját lefóliázott szentképeiket teszik, a nagyobbra újakat festetnek. Az új zászlók a korábbiaktól eltérően nem a faluban készült gyapjuszövetből, hanem a helyi kereskedelemben kapható, a korábbiakhoz hasonló színű, de sötétebb árnyalatú bordópiros anyagból készültek. Az egyes *keresztek*nek csak az egyik – Jézus Szíve, Mária Szíve –, a hármasknak mindkét – Szent Imre és Árpád-házi Szent Erzsébet – oldalára került ábrázolás. Utóbbiakat az előző képek mintájára Boros Zsolt festette, a zászlók megvarrását, elkészítését Kalamár Teréz önként vállalta. A csíksomlyói búcsúban történt meg felavatásuk, a kisebbnek 2015-ben, a nagyknak 2016-ban.

Az egyházközség zászlója

György Irma és Gáll Ida készítették a zászlót az 1990-es évek elején, a rendszerváltás után, amikor újra lehetőség volt nyilvánosan részt venni a csíksomlyói búcsún. A zászló piros és fekete csíkos szőttes anyaga a csíkszentdomokosi női rokolyaviseletet mintázza, a település neve fehér hímzett betűkkel szerepel rajta. A korábbi egyszerű, fa helységtáblát felváltó zászló szerepe,

---

⁹³ Például 1927-ben a mikházit, és 1928-ban a székelyudvarhelyi ferences kolostortemplomot. Vö. MIHÁLY 2004. 84.; MIHÁLY 2016. 49.

hogy zarándoklatok alkalmával segít megkülönböztetni a falu csoportját a többiekétől.

A zászlók szerepe a falu vallásos életben

Az interjúk során három fő búcsús alkalmat említettek meg a helyiek, a Szent Antal-napit, a pásztorbükkit és a csíksomlyóit. Ezeken az alkalmakon az általunk kérdezettek legnagyobb része részt is vesz vagy vett, míg egészsége engedte. Aki már nem tud részt venni, van eset, hogy a templomban imádkozik a búcsú ideje alatt. Az 1989-es rendszerváltás előtt a búcsúk megünneplése a templom falai között maradt, így abban az időben a zászlók sem kaptak akkora szerepet. Ez alátámasztható azzal is, hogy az 1949–1990 közötti időszakban nyolc temetési és egyetlen körmeneti zászló készült. A rendszerváltás után megszaporodott a zászlókészlet, de legtöbb használatától napjainkban már eltekintenek.

A Szent Antal-napi búcsúra napjainkban a fentiekben bemutatott Szent Antal, Jézus Szíve és Mária Szíve zászlókat viszik. A csíksomlyói búcsúba az egyházközség zászlója, a Jézus Szíve, a Mária Szíve, egyes *keresztek*, valamint a fentiekben bemutatott hármas *kereszt* alatt vonulnak. Az utóbbinál a kereszt alakú tartószerkezetet jobb és bal oldali tartórudakkal is meg kell támogatni. A *keresztalja* visszaérkezésekor a fehér körmeneti zászló is kap szerepet, mivel az otthon maradtak annak kíséretében fogadják a falu határában a búcsúról érkezőket. Út menti kereszttel, vagy búcsús menettel való találkozáskor a tiszteletadás a zászlók háromszori meghajtásával történik.

Napjainkban a búzaszentelő, az úrnapi és feltámadási körmeneteken figyelhető meg zászlóhasználat. Általában a Jézus Szíve, a Mária Szíve zászlók és a hármas *kereszt* mindegyiken ott van, ezek mellett a szentségi körmeneteken megjelenik a fehér körmeneti zászló, régebbi elnevezésén *szentségi zászló*⁹⁴ is, amelyet legtöbbször közvetlenül az oltáriszentség előtt visznek. Kivételes módon, ezen kívül még pünkösdi vasárnapján használják a fentiekben említett fogadás alkalmával.

A búcsúba indulás előtt a zászlókat mai napig feldíszítik, közösen hoznak rá csokrokat, virágokat. A csíksomlyói búcsú alkalmával ezeket a virágdíszeket *búcsús ágakra* (nyírfaágakra) cserélik, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy búcsúi áldással térnek haza.

A ravatalozó megépülése óta temetések alkalmával a zászlóhasználat nagyon leegyszerűsödött. Valószínűleg azért is, mert korábban, amikor a halottas háztól temettek, jelentősen nagyobb távolságot kellett megtenni a temetőig, mint jelenleg a temető területén felépült ravatalozótól a sírig. Akkoriban nagyobb jelentősége lévén a tiszteletadás, a végtisztesség reprezentációjának. Balázs Lajos még egy gazdagabb zászlóhasználatot rögzíthetett, akkor a temetési menet élén két kicsi halotti zászlót, a pap előtt a nagy halotti hármas *keresztet*, a koporsó mögött két halotti lobogót vittek.⁹⁵ Napjainkra csak a legelöl vitt zászlók használata maradt meg. Emellett, ha

⁹⁴ 1961-ben a pénztárnaplóban ezalatt az elnevezés alatt szerepel. GYFL CSGYL. 562. Segédletek. 1746–1977. 5. doboz. Pénztárnaplók 1960–1988.

⁹⁵ Vö. BALÁZS 2015a. 117–123.

olyan vallási közösség tagja hal meg, amelynek van zászlója, akkor a temetésre azt is viszik. Az öngyilkosok temetésén mai napig nem használnak zászlókat.

A zászlót bárki viheti, aki vállalkozik rá, ez azonban nehéz munka volt és felelősséggel járt. Főleg a fiatalok vállalták, és általában férfimunkának számított. A lobogók vitelét azonban nők is vállalták, hosszabb út esetén cserélgetve egymást. A zászlóhordozó feladata volt őrizni a zászlót, és épségben visszahozni. A helyiek szerint azonban egyre nehezebb vállalkozókat találni a zászlók vitelére és őrzésére, az utóbbi években főleg a hármaskör maradt legtöbbször a raktárban, mivel nehéz a súlya és három személy összehangolt figyelmét igényli hordozása.

A közösségi összetartásban megnyilvánul a zászlók profán szerepe is. Interjúink során a falu lakói többször beszéltek arról, milyen fontos, hogy a falunak szép zászlója legyen. A régi, elhasznált zászlók felújításához kivétel nélkül ez a szempont adta az ösztönző erőt. Szégyen lett volna már tovább a kifakult, megkopott zászlókat vinni a búcsúba, úgy érezték nem méltó a faluhoz. Egy vagy két lelkes személy magára vállalta a szervezést, majd a közösség erejével újjátették fel azokat. Összegyűjtötték a szükséges pénzt, és ki-ki önként elvállalt egy-egy feladatot. Megvásárolták az anyagot, amelyet meg kellett varrni, megfestették a képet, amihez mintául valaki otthonából kölcsönöztek szentképet. A zászló elkészülte után megtisztelő és egyben felelősségteljes feladat elvinni azt az adott búcsúba és vissza is hozni.

Összegezés

Csíkszentdomokos egy olyan falu, ahol a mai napig élnek még a hagyományos népi vallásosság elemei. Kutatásunkkor azt tapasztaltuk, hogy a falu lakói számára a templomba járás máig meghatározó szerepű; az imádkozás a legtöbb ember életének mindennapos velejárója, és a különféle zárandoklatokon is nagy számban vesznek részt. Egy nagyon erősen összetartó közösségről van szó, amely napjainkig meg tudta őrizni a hagyományos népi kultúra számos sajátosságát és gyakorlatát.

Ma is több tucat vallási közösség működik a faluban, amely a hit megtartása mellett, az együtt töltött idő növelésére és rendszerezésére is alkalmat ad. Láttuk azt is, hogy az emberek ismerik egymást, érdeklí őket a többiek sorsa, megbeszélnek a jó és rossz híreket, amire többek között a különböző vallási alkalmak is egyszerű lehetőséget nyújtanak. Végül a természethez való szoros kötődést említhetjük. A kaszálók, a földek, az erdők napjainkban is fontos forrásai a megélhetésnek. Mindezek a körülmények magyarázatot adhatnak arra, hogy Csíkszentdomokoson a harangok és a zászlók mindmáig őrzik legfontosabb vallási és profán funkcióikat. A harangok hangja a modern tömegkommunikációs eszközök ellenére napjainkban is fontos tájékoztató eszköze a falunak. Ritmust ad az ünnep- és hétköznapiaknak. Jelzi a hajnalt, a délutánt és az estét, a szentmisék kezdetét és a nagyobb vallási ünnepeket. Ezáltal a liturgikus naptár által szabályozott rend a mindennapok részévé is válik.⁹⁶ Ezen túl a harang hangja már a gyászjelentések előtt hírt ad a falu lakóinak a halálesetekről; és ma is egyénileg, de mégis közösen imádkoznak vihar és

---

⁹⁶ ALTERMATT 2001. 154.

tűz idején a mihamarabbi elmúlásáért és a minél kevesebb kárért, amikor a harang erre figyelmeztet.

A zászlókkal közösségüket fejezik ki búcsúk, körmenetek alatt, a közösségen kívül esőknek pedig tudtukra adják, hogy honnan jöttek, mely közösséghez tartoznak. Reprezentációs, identitás erősítő szereppel ruházva fel ezáltal e tárgyakat, melyeket több esetben máig a faluban élő, ügyes kezű emberek készítenek. Megrendelőik meghatározott vallási szimbólumokat, szentek ábrázolásait tetetnek rájuk, ezáltal is kifejezve e jelképekbe és személyekbe vetett hitüket. A szenteket ábrázoló zászlókkal kifejezésre juttatják azt is, hogy kiket tisztelnek leginkább. Mindezekből adódóan a harangokat, a harangozási rendet és a legtöbbször használt templomi zászlók történetét és sorsát sokan ismerik Csíkszentdomokoson.

Kutatásunk legfőbb tanulsága tehát az a felismerés volt, hogy a zászlók és a harangok mind a mai napig fontos szerepet töltenek be a falu életében. Ezt jelzi, hogy az emberek többsége még napjainkban is ismeri az egyes harangozási alkalmakat. A déli harangszó utáni halottra harangozás esetén manapság is gyakorta átmennek a szomszédhoz, hogy megérdeklődjék, ki halt meg. Fontosnak és szükségesnek érzik azt is, hogy rendszeresen felújítsák, és jó állapotban tartsák a falu templomi zászlóit. Ezeket a megfigyeléseinket alátámasztja egy további gyűjtési tapasztalatunk is. A templomi zászló felújítás egyik kezdeményezője elmesélte nekünk, hogy az előző zászlók már nagyon rossz állapotban voltak, és a csíksomlyói búcsúra menet már szinte szégyellték, hogy a Felcsík legnagyobb falujának ilyen zászlói vannak. Elhatározták tehát megjavításukat, ami jelzi, hogy a Jézus-, Mária- valamint a szentek és a hagyományok tisztelete mellett a településük, illetve egyházközségük tisztessége iránti felelősségtudatuk is ösztönözte őket. Hasonló indoklást hallottunk a harangozói állás betöltésével kapcsolatban is, amikor azért vállalták el a harangozás feladatát, mert nem tudták elfogadni, hogy a falu harangszó nélkül maradjon.

Jóllehet a falu közösségének jórészt sikerült megőrizni e tárgyak, és a hozzájuk kapcsolódó gyakorlatok funkcióját, úgy véljük, – különösen a zászlók használata esetében – hogy egy ezzel ellentétes tendencia első jelei is mutatkoznak. Ahogy arra utaltunk, a falu vallásos életében a zászlóknak még jelenleg is van a körmenetek, a zarándoklatok és a temetések alkalmával szerepe. Azonban az újabban felnövő generációknak egyre kevésbé fontos a vallásosságuk ilyen fajta reprezentálása. Ritkábban találkozhatunk olyan egyéni, vagy közösségi igénnyel, amely a zászlóhordozással járó felelősség, valamint fizikai fáradság felvállalásához vezethetne.

Irodalom

ALTERMATT, Urs

2001 *A katolicizmus és a kora modernkor*. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete. Budapest: Osiris Kiadó.

BALÁZS Lajos

2012 *Rituális szimbólumok*. A székely-magyar jelképkultúra világából. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

2015a *Menj ki én lelkem testből*. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál III. Csíkszereda: Pallas-Akadémiai Kiadó.

2015b Csíkszentdomokos századok óta tartó „kibékülése Rómával”. Az emlékezés és a felejtés néprajza. *Székegyföld* 19. (5.) 132–146.

BALÁZS Lajos (szerk.)

2006 *Csíkszentdomokos*. Csíkszentdomokos: Márton Áron Humanitárius Egyesület Csíkszentdomokosért – Hargita Megye Tanácsa.

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest: Szent István Társulat.

BARNA Gábor

2000 „Az élőket hívom, a holtakat elsiratom, a villámokat megtöröm.” In Visy Zsolt (szerk.): *Déli harangzó*. Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 130–184.

BÁRTH János

1990 A katolikus magyarság vallásos élete. In Dömötör Tekla (szerk.): *Magyar Néprajz VII. Folklor 3*. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Budapest: Akadémiai Kiadó, 329–424.

2006 *Jézus dicsértesséke!* A székelyvassági hegyi tanyák népének vallási hagyományai. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeum Szervezete.

BENKŐ Elek

2002 *Erdély középkori harangjai és bronz keresztelõmedencéi*. Budapest – Kolozsvár: Polisz Könyvkiadó – Teleki Alapítvány.

B. HORVÁTH Csilla – TAKÁCS József Péter

1998 Harangszentelés. In Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon IV*. Budapest: Szent István Társulat, 596–597.

DIÓS István

2001 Kereplő. In Uő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon VI*. Budapest: Szent István Társulat, 548.

2004 Nagycsütörtök. In Uő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon IX*. Budapest: Szent István Társulat, 486–488.

2007 Kultusz. In Uő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon VII*. Budapest: Szent István Társulat, 531–534.

2008 Templomi zászló. In Uő. (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon XIII*. Budapest: Szent István Társulat, 829–830.

FÁBIÁN Gabriella

2005 A nők Csíkszentdomokos vallásos kisközösségeiben. In Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.): *Mindenek Gyűjtemény II.* Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, 409–419.

2018 Emlékező rítusok Csíkszentdomokos vallásos életében. In: Taupert Dóra – Barna Gábor (szerk.): *Emlékező rítusok és ünneplés.* Évfordulók, jubileumok, szent évek. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 106–120.

KÓSA László

1979 Harangozás. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II.* 468.

KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt

2002 *Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és olvasmányok. I.* 1727–1737. Kolozsvár: Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány.

LÉSTYÁN Ferenc

1992 A gyulafehérvári római katolikus megyéspüspökség. In Barabás Zoltán – Miklós László – Bodó Barna (szerk.): *Erdélyi egyházaink évszázadai.* Bukarest: Transil Rt.

LONOVICS József

1857 *Népszertű egyházi archaeológia I–III.* Bécs: Hopf János.

MIHÁLY Ferenc – LÁNGI József

2004 *Erdélyi falképek és festett faberendezések 2.* Budapest: Állami Műemlék helyreállítási és restaurálási Központ.

MIHÁLY Ferenc

2016 A székelyudvarhelyi ferences kolostortemplom főoltárának restaurálása. *ISIS Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 16.* Székelyudvarhely: Haáz Rezső Múzeum.

MIHÁLYFI ÁKOS

1997 A harangokról. In Uő: *A nyilvános istentisztelet.* Egyetemi előadások a lelkipásztorkodás köréből. Budapest: Szent István Társulat, 302–309.

MISLOVICS Andrea

2006 Szentképek a hajdúdorogi görög katolikus családoknál. In Barna Gábor (szerk.): *Kép, képmás, kultusz.* Szeged: Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.

MOHAY Tamás

2009 *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás.* Történet, eredet, hagyomány. Budapest: L'Harmattan.

PANDULA László

2010 Zászló. In Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon XV.* Budapest: Szent István Társulat, 512–519.

PATAY Pál

1977 *Régi harangok.* Budapest: Corvina Kiadó.

SZÉKELY László

1943 *Ábítat a falun.* Adatok Csíkszentdomokos vallásos néprajzához. Csíkszereda.

[1995] *Csíki ábítat*. A csíki székelyek vallási néprajza. Budapest: Szent István Társulat.

TAKÁCS József Péter

1998 Harangozás. In Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon IV.* Budapest: Szent István Társulat, 589–591.

TAMÁSI Zsolt

2009 Az esperesi kerületek a püspöki rendeletek tükrében. In Barabás Kisanna – Tamási Zsolt (szerk.): *A maros-küküllői főesperesi kerület plébániáinak története 1900-1989-ig*. Kolozsvár: Verbum Kiadó, 11–106.

TOMISA Ilona

1991 A zászló, mint jelkép a falusi és városi vallásos közösségek életében. In *Egyházak a változó világban VI.* Tatabánya – Esztergom: Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata – József Attila Megyei Könyvtár, 335–339.

1993 A zászlóhasználat főbb alkalmai a katolikus népi vallásosságban. In Dankó Imre – Küllő Imola – Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási Néprajz 5.* Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára. Debrecen: Református Teológiai Doktorok Kollégiuma, 273–289.

1998a „...együtt a processiot ... járják.” Körmeneti zászlók Magyarországon. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet.

1998b A képirómestertől az olajnyomatig. Adalékok a templomi zászlókészítés történetéhez. In Szende Katalin – Kücsán József (szerk.): *„Isten áldja a tisztas ipart!”* Tanulmányok Domokos Ottó tiszteletére. Sopron: Soproni Múzeum Alap, 259–265.

VESZELY Károly

1860 *Erdélyi egyháztörténeti adatok I.* Kolozsvár: Római Katolikus Lyceum.

ULLMANN Péter

1980 A harangozás hagyományai egy erdélyi faluban. *Zenetudományi dolgozatok 1980*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet. 131–137.

Függelék

A harangozás szabályai

VASÁRNAPI HARANGSZÓ A NAGYHARANGGAL

REGGEL: 5-órakor, 8-órakor, $\frac{1}{2}$ 9-órakor, 9-órakor, $\frac{1}{2}$ 11-órakor, áldozatra és az Úrangyalára a szentmise végén.

DÉLUTÁN: 3-órakor, $\frac{1}{2}$ 4-órakor és este 6-órakor.

HÉTFŐN: 5-órakor, 6-órakor, $\frac{1}{2}$ 7-órakor, 7-órakor, 12-órakor, este 6-órakor.

KEDDEN: 5-órakor, 12-órakor, d.u. 5-órakor, $\frac{1}{2}$ 6-órakor, 6-órakor, este 7-órakor az Úrangyalára.

SZERDÁN: 5-órakor, 6-órakor, $\frac{1}{2}$ 7-órakor, 7-órakor, 12-órakor, este 6-órakor.

CSÜTÖRT: 5-órakor, 12-órakor, d.u. 5-órakor, $\frac{1}{2}$ 6-órakor, 6-órakor, este 7-órakor.

PÉNTEKEN: 5-órakor, 6-órakor, $\frac{1}{2}$ 7-órakor, 7-órakor, 12-órakor, este 6-órakor.

SZOMBATON: 5-órakor, 6-órakor, $\frac{1}{2}$ 7-órakor, 7-órakor, 12-órakor, este 6-órakor.

SZOMBATON: ESKÜVŐRE $\frac{1}{2}$ 11-órakor, $\frac{3}{4}$ 11-órakor, 11-órakor.

DÉLUTÁNI ESKÜVŐRE: $\frac{1}{2}$ 5-órakor, $\frac{3}{4}$ 5-órakor, 5-órakor.

FÉRFINEK: I. nap. 12-órakor az Úrangyalára.

- 3 percet a nagyharanggal
- 3 percet a középső haranggal
- 3 percet a nagyharanggal
- 3 percig a hármat összehúzzuk.

II. nap. 12-órakor az Úrangyalára

5 percig összehúzzuk az egészet.

NŐI HALOTTNAK I. nap. 12-órakor az Úrangyalára

- 3 percet a középső haranggal
- 3 percet a nagyharanggal
- 3 percet a középső haranggal
- 3 percig összehúzzuk mind a hármat.

II. nap 12-órakor az Úrangyalára

5 percig összehúzzuk mind az egészet.

GYERMEKEKNEK: I. nap.

- 3 percet a kicsi haranggal
- 3 percet a középső haranggal
- 3 percet a kicsi haranggal
- 3 percig összehúzzuk mind a három harangot.

II. nap. Mind a hármat összehúzzuk 5 percig.

TEMETÉSKOR: $\frac{1}{2}$ 9-órakor összehúzzuk mind a hármat 5 percig, utána a két kisebb leáll, a nagyharang még szól 3 percig. $\frac{3}{4}$ 9-órakor indul a pap és akkor 5 percet meghúzzuk a legkisebb harangot, ezzel jelezzük a pap indulását. Mikor megjelenik a vezérkereszt a gyászmenettel, akkor meghúzzuk mind a három

harangot. Ha a halottat a régi temetőbe temetik, 12 percig harangozunk, ha pedig az új temetőbe, akkor 17 percig harangozunk.

NAGYIDŐRE: A nagyharangot meghúzzuk 5-10 percig, azután összehúzzuk mind a hármat, azután leállítjuk a két kisebbet és a nagy szól tovább.

TŰZ ESETÉN: A nagyharang ütőjét ütjük a tűzveszély és erősség szerint.

A templom harangjai

A nagyharang

Titulusa: Alexandriai Szent Katalin

Öntés ideje, helye: 2007, Passau

Öntő neve: Rudolf Perner

Súlya: 1100 kg

Vállán felirat: CSÍKSZENTDOMOKOS, palástjának egyik oldalán Szent Katalin ábrázolás, alatta nevének német felirata: HL. KATHARINA, másik oldalán a harangöntő neve, az öntés helye, illetve éve szerepel.

Első változata 1987-ben készült ugyancsak a passau-i Perner harangöntődében, 2006-ban megrepedt, ezért 2007-ben újraöntötték.

A középső harang

Titulusa: Szent Domonkos

Öntés ideje, helye: 1802, Brassó

Öntő neve: Pauli Johannes

Súlya: 360 kg

Vállán latin felirat: CENT 6. CURAVIT ECCLESIA CSIK SZT DOMOKOSIENSIS CORONAE FUDIT IOHANES PAULI ANNO 1802.

A 19. század eleje óta része a falu harangállományának. 1957-ig a nagyharang szerepét töltötte be, azóta a középsőét.

A kisharang

Titulusa: Szűz Mária Szeplőtelen Szíve

Öntés ideje, helye: 1957, Bukarest

Öntő neve: V. V. Rășcanu

Súlya: 184 kg

A harang közepén felirat: KÉSZÜLT A CSÍKSZENTDOMOKOSI HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL 1957-BEN. Az alsó pártázatán az öntőde neve: FABRICA V. V. RĂȘCANU BUCUREȘTI.

1957 óta a templom kisharangja.

A ravatalozó harangja

Lázár Imre ajándékharangja Ezt a harangot nem volt lehetőségünk szemügyre venni, mivel zárt tornya van a ravatalozónak. A helybeliek elmondása szerint feliratán csak a falu neve szerepel.

Szabók csengettyűje

Felirata: VENITE LAVDATE DOMINVM 1790

Szabók harangjaként, csengettyűjeként emlegetik a helybeliek, a Szabók elhunytjaiért harangoznak vele.⁹⁷ Jelenleg a legkorábbi darabja a csíkszentdomokosi harangkészletnek. A templom főoltára mögött levő kötelével szólaltatható meg. Nem ismert, hogy mióta a falu Szabó családjaiban a lélekharangja. Többben is a faluban a kiváltság érdemét Szabó Gergely, egykori harangozó hosszú ideig, közel 40 évig tartó szolgálatával és népes utódnevelésével hozzák kapcsolatba. Mivel a fentiekben hivatkozott 19. századi vizitációs jegyzőkönyvek nem ismertetik a harangok feliratait, nem tudható, hogy az 1806-ban vásárolt lélekharang azonos-e vele.

Pásztorbükki csengettyű

Felirata: SZ. DOMOKOS AO. 1826.

A faluban nem ismert az eredete, valamint hogy mire használták korábban. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy akár lehet az a csengettyű, amely az 1866-os vizitációs jegyzőkönyv szerint abban az időben a toronyórával összehangoltan működött. Eredeti ütője/nyelve elveszett, amit nemrégiben pótoltak. Jelenleg évente egyszer használják, a pásztorbükki-búcsúban való harangozásra.

Kereplő

A helyiek *kelepként*, vagy *kelepelőként* említik. A toronyban található, a harangokkal egy térben. A kereplő már több évtizede árammal működik, letről irányítható. Évente csak három napig használják ugyan, de feladata fontos. Húsvétkor kell helyettesítenie a harangokat, amelyek nagycsütörtöktől a feltámadási szertartásig, nagyszombat estig, „Rómába mennek”, ezalatt a köteleiket is felkötö a harangozó.

A templomi zászlók és lobogók

1. Ferences Harmadik Rend zászlója

Három csúcsban végződő, drapp mintás selyemzászló aranyszínű, rojtozott szegéllyel, hímzett, felirattal övezett ovális, egyik oldalon Assisi Szent Ferenc, másikon Árpád-házi Szent Erzsébet ábrázolással. A szatmári nővérek készítették, a csíkszentdomokosi rendi közösség számára, 1946-ban. Jelenleg nincs használatban.

Feliratai:

A: ASSZISZI SZENT FERENC HARMADIK REND VÉDŐSZENTJE

B: ÁRPÁDHÁZI SZT. ERZSÉBET KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK!

2. Nagy halotti zászló I.

Három karéjban végződő, fekete posztózászló, fehér rojtokkal. Egyik oldalán rávarrt, fehér vászon keresztábrázolással és felirattal. Másik oldalán papírra festett,

---

⁹⁷ Egyes vélekedések szerint négy féle Szabó leszármazott van a faluban.

Jézus egyik csodatételét (Jairus leányának feltámasztása) ábrázoló képpel. A zászlón feltüntetett személy temetésére készítette családja, 1960-ban. Jelenleg nincs használatban.

Felirata: Bodó Istvánné – Szabó Jozefa emlékére 1960.

3–4. Kis halotti zászló I.

Két egyforma, három karéjban végződő, fekete posztózászló, fehér rojtokkal. Egyik oldalukon rávarrt, fehér vászon keresztábrázolással.

Feltételezzük, hogy egyszerre készülhettek az előbbivel, mivel anyaguk, díszítésük teljesen megegyezik azzal.

Jelenleg nincsenek használatban.

5. Körmeneti zászló

Három csúcsban végződő, fehér mintás selyemzászló aranszínű, rojtozott szegéllyel, vászonra ragasztott, festett papírképekkel, egyik oldalon imádó angyalokkal övezett Oltáriszentség, másikon lángoló, töviskoronával övezett szívére mutató Jézus Szíve ábrázolással.

A kép szignálása – „1961 A” – alapján feltételezzük, hogy a zászló is akkortájt készülhetett, annál is inkább mivel az egyházközség 1961-ben egy „kis szentségi zászlóhoz selyem anyag”-ot vásárolt.

Jelenleg szentségi körmenetek alkalmával és a csíksomlyói búcsúból hazatérő keresztalja fogadásakor használják.

6. Nagy halotti zászló II.

Három karéjban végződő, fekete szövetzászló, fehér rojtokkal. Egyik oldalán rávarrt, fehér vászon keresztábrázolással. Másik oldalán aranszínű krisztogramos barna keresztet, előtte szürke, világító mécsest ábrázoló rátétdísszel.

A szélére varrt évszám alapján 1981-ben készülhetett. Jelenleg nincs használatban.

7–8. Kis halotti zászló II.

Két egyforma, három karéjban végződő, fekete szövetzászló, fehér rojtokkal. Egyik oldalukon rávarrt, fehér vászon keresztábrázolással.

Feltételezzük, hogy az előbbivel egyszerre készülhettek.

A ravatalozóban őrzik, jelenleg temetések alkalmával csak ezt a két zászlót használják.

9. Búcsús zászló I.

Három karéjban végződő, fehér vászonzászló, kék szegélydísszel, kék szalagokkal és fehér-kék bojtokkal. Egyik oldalán hímzett kereszttel, virágokkal és felirattal.

Az 1990-es évek elején készítette a pálosztogai rózsafüzér csoport.

Jelenleg nincs használatban.

Felirata:

MAGASZTALJA LELKEM AZ ÉN URAMAT

10. Búcsús zászló II.

Egyszerre készült a 9. számú zászlóval, csak feliratukban különböznek.

Jelenleg nincs használatban.

Felirata:

KRISZTUS SZERETETE SÜRGET MINKET

11. Egyházközség zászlója

Téglalap alakú, piros fekete csíkos szőtt anyagból készült zászló, piros rojtokkal, piros bojtokkal, középen hímzett fehér településnévvel.

Az 1990-es évek elején készült, Gáll Ida és György Irma közreműködésével.

Zarándoklatok alkalmával használják.

Felirata:

CSÍKSZENTDOMOKOS

12. Szent Antal zászló

Két csúcson és közepén egy karéjban végződő piros gyapjúszövet zászló, piros és fehér rojtokkal, fehér bojtokkal. Egyik oldalán vászonra festett Páduai Szent Antal ábrázolással, karján a kisdied Jézus, kezében lilium.

1993-ban készült, Albert András és felesége Mákszem Julianna készítette és adományozta az egyházközségnek.

A Szent Antal búcsúban használják.

13. Márton Áron zászló

Hullámos végződésű, nyomtatott vászonzászló. Egyik oldalán Márton Áron püspöki címere, a másikon egy róla készült fénykép, amelyen áldást oszt.

1996-ban készült Márton Áron születésének 100. évfordulójára, a rózsafüzér csoportok adománya.

Jelenleg nem használják.

Feliratai:

A: CSÍKSZENTDOMOKOS

B: MÁRTON ÁRON 1896–1980

ERDÉLY PÜSPÖKE 1838–1980

14. Kamilliánus Családok zászlója

Téglalap alakú fehér selyemzászló, piros rojtokkal. Egyik oldalán piros kereszt rátéttel és sárga hímzett felirattal, a másik oldalán a falu címérével.

1998-ban készítették a közösség tagjai.

Többnyire saját zarándoklataikon, találkozóikon, tagtársuk temetésén használják.

Felirata:

CSÍKSZENTDOMOKOS.

KAMILLIÁNUS CSALÁD.

15. Skapuláré Társulat zászlója

Téglalap alakú barna posztózászló, barna rojtokkal, színes papír képekkel. Egyik oldalán Kármelhegyi Boldogasszony (egyik karján a Kis Jézus, másik kezében a skapulárét tartja) ábrázolással, alatta hímzett felirattal, másikon Jézus Szíve (kitárt kezekkel, feje fölött dicsfény, lángoló, töviskoronával övezett szívéből kereszt nő ki) ábrázolással.

2008-ban készítették a társulat tagjai, maguknál őrzik.

Többnyire saját zárándoklataikon, találkozóikon, tagtársuk temetésén használják.

Felirata:

CSÍKSZENTDOMOKOS

16. Jézus Szíve zászló

Három csúcsban végződő bordó szövetzászló, piros és fehér szalagokkal, bordó zsinóros szegélydísszel, színes, Jézus Szívét (feje fölött dicsfény, lángoló, töviskoronával övezett szívére mutat, amelyből kereszt nő ki) ábrázoló papírnyomattal.

2015-ben Kalamár Teréz készítette a templom utcai rózsafüzér csoport anyagi támogatásával.

A Mária Szíve zászlóval együtt körmenetek és búcsúk alkalmával a legtöbbet használt zászlók.

17. Mária Szíve zászló

Három csúcsban végződő bordó szövetzászló, piros és fehér szalagokkal, bordó zsinóros szegélydísszel, színes, Mária Szívét (feje fölött dicsfény, kezében liliom, lángoló, törrel átdöfött, rózsakoszorúval övezett szívére mutat) ábrázoló papírnyomattal.

2015-ben Kalamár Teréz készítette a templom utcai rózsafüzér csoport anyagi támogatásával.

A Jézus Szíve zászlóval együtt körmenetek és búcsúk alkalmával a legtöbbet használt zászlók.

18. Nagy körmeneti és búcsús zászló

Négy csúcsban végződő bordó szövetzászló, piros és fehér szalagokkal, bordó zsinóros szegélydísszel, vászonra festett, egyik oldalán Szent Imre (hermelinpalástban, kezében kereszt, oldalán kard, mellette liliom), másikon Árpád-házi Szent Erzsébet (segít egy gyereknek) ábrázolásokkal.

A képeket Boros Zsolt festette, a zászlót Kalamár Teréz készítette a templom utcai rózsafüzér csoport anyagi támogatásával.

Egyre ritkábban van használatban, körmenetek és búcsúk alkalmával.

19–20. Kis búcsús zászló

Két teljesen egyforma, három csúcsban végződő, fehér vászonzászló, kék zsinórszegéllyel, fehér rojtokkal, a végeiken fehér bojtokkal. Egyik oldalukon hímzett, világoskék JHS monogram.

Készítési idejük nem ismert. Kis méretük miatt feltételezzük, hogy gyerekeknek készültek. Jelenleg nincsenek használatban.

21. Ismeretlen rendeltetésű zászló

Három karéjban végződő, fehér selyemzászló, fehér rojtokkal. Egyik oldalán hímzett sárga sugárkoszorúval és körfelirattal övezett drapp-barna JHS monogram kereszttel.

Készítési ideje ismeretlen. Jelenleg nincs használatban.

Felírata:

SANCTUS+SANCTUS+SANCTUS+DOMINUS

22–23. Fehér lobogó I.

Két teljesen egyforma, fehér pöttymintás damasztból készült lobogó, széleiken körbefutó fehér csipkével, sarkaikon fehér bojtokkal.

A szélükre varrt évszám alapján 1946-ban készültek.

Valószínűleg azok a fehér lobogók lehetnek, amelyeket az oltáregylet készíttetett ugyanebben az évben.

Jelenleg nincsenek használatban.

24–25. Fehér lobogó II.

Két teljesen egyforma, fehér virágmintás damasztból készült lobogó, széleiken körbefutó fehér csipkével, sarkaikon fehér bojtokkal.

Készítési évük ismeretlen

Jelenleg nincsenek használatban.

26–27. Kis fehér lobogó

Két teljesen egyforma, fehér virágmintás damasztból készült lobogó, széleiken körbefutó fehér csipkével, sarkaikon fehér bojtokkal.

Készítési évük ismeretlen. Kis méretük miatt feltételezzük, hogy gyerekeknek készült. Egykori elsőáldozási fotókon lehet találkozni hasonló kivitelezésű zászlókkal. De körmenet, búcsúk alkalmával is vihették ezeket a lobogókat a gyerekek.

Jelenleg nincsenek használatban.

28–29. Fekete lobogó I.

Két teljesen egyforma, fekete vászonlobogó, fehér rojttal, kék hímzett Mária monogrammal.

Mivel ezek tűnnek a legrégebbi fekete lobogóknak, lehetnek azok a fekete lobogók, amelyeket 1946-ban az előbbi fehérekkel egyszerre az oltáregylet készíttetett. Ezekkel egyszerre még kék színű lobogók is készültek, de azok már nincsenek meg.

Jelenleg nincsenek használatban.

30–31. Fekete lobogó II.

Két teljesen egyforma, fekete szövetlobogó, fehér rojttal, arany színű IHS monogrammal és kereszttel.

A szélére varrt évszám alapján 1978-ban készülhettek.

Jelenleg nincsenek használatban.

32–33. Fekete lobogó III.

Két teljesen egyforma, fekete selyemlobogó, fehér rojttal, arany színű JHS monogrammal és kereszttel.

Készítési évük ismeretlen

Jelenleg nincsenek használatban.

34. Kis Kolping lobogó

Fekete és narancssárga geometrikus mintákból kialakított kisméretű lobogó. A két narancssárga háromszög tulajdonképpen a mozgalmat egykor elindító Adolph Kolping (1813–1865) vezetéknevének kezdőbetűjére utal.

Az 1993 után készülhetett, miután a csíkszentdomokosi Kolping Család 1993-ban megalakult. Kis mérete miatt feltételezhető, hogy gyerekeknek készült.

35. Nagy Kolping lobogó

Az előbbihez hasonló kivitelezésű, csak jóval nagyobb méretű lobogó, amelyet az 1993-ban megalakult Kolping Család készített 1994-ben. Az egyesületnél őrzik, rendszeres használata a kezdetekkor volt jellemző, saját rendezvényeiken használták, a csíksomlyói búcsúba vele vonultak a tagjai.

36–37. Bordó lobogó

Két teljesen egyforma, bordó gyapjúszövet lobogó, piros rojtokkal, piros-fehér szalagokkal, egyik oldalukon vászonra festett Szeplőtelen Fogantatott Mária ábrázolásokkal.

A sólyom utcai rózsafüzér csoport készítette az 1990-es évek elején.

Jelenleg nincsenek használatban.

38–39. Piros lobogó

Két teljesen egyforma, piros bordó kockás hímes szőtt anyagból készült lobogó, bordó csipkeszegéllyel, kereszt alakú lila csipke rátéttel.

2000 körül a felszegi rózsafüzér társulat készítette.

Jelenleg nincsenek használatban.